

Val II, Issue:VIII, Sept 2012

ISSN : 2230-7850

Indian Streams Research Journal

Impact Factor 0.2105

Monthly Multidisciplinary Research Journal

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N. Jagtap

IMPACT FACTOR : 0.2105

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya [Malaysia]	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pintea, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus Pop	George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher	Nawab Ali Khan College of Business Administration

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust),Meerut	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra
	Sonal Singh	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**

बाल लिंग गुणोत्तराचे भौगोलिक वितरण :विशेष संदर्भ महाराष्ट्र राज्य
(2001ते2011)

सदानंद एच. गोने

प्राचार्य,
उज्वल ग्रामीण महाविद्यालय, घोणसी ता. जळकोट

प्रस्तावना :-

लिंग गुणोत्तराच्या अभ्यासाला लोकसंख्या शास्त्राच्या अभ्यासात अतिशय महत्त्व प्राप्त झाले आहे. लोकसंख्या भूगोल हे मानवी भूगोलाची एक मुलभूत शाखा आहे. लिंग गुणोत्तर हे प्रत्यक्ष जन्मदर व मृत्युदर यावर अवलंबून असतो. लोकसंख्येचे स्थलांतर व लोकसंख्येची रचना याचा प्रत्यक्ष परिणाम लिंग गुणोत्तरावर होतो. लिंग गुणोत्तरावर त्या त्या प्रदेशातील नैसर्गिक, सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक परिस्थितीचा प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष प्रभाव असतो. लोकांचे राहणीमान शिक्षण, धर्म, राष्ट्रीय उत्पन्न, सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती इ. घटकावर लिंग गुणोत्तर अवलंबून असते. भारतातील एकूण लिंग गुणोत्तर हे दर हजार पुरुषामागे 993 स्त्रिया एवढे आढळून येते तर महाराष्ट्रात हेच प्रमाण 922 एवढे आहे.

अभ्यासक्षेत्र :

महाराष्ट्र राज्य हे औद्योगिकदृष्ट्या एक अग्रेसर राज्य असून ते भारतीय संघराज्यातील मध्यवर्ती व महत्त्वाचे राज्य आहे. महाराष्ट्राचा अक्षांशीय विस्तार 15044' उत्तर अक्षवृत्त ते 2206' उत्तर अक्षवृत्त यांच्या दरम्यान असून रेखांशीय विस्तार 72036' पूर्व रेखावृत्त ते 80.54' पूर्व रेखावृत्ताच्या दरम्यान आहे. पश्चिमेस अरबी समुद्रपासून पूर्वेस साधारणपणे पूर्व घाटापर्यंत महाराष्ट्र राज्य पसरलेले आहे. महाराष्ट्राची पश्चिम-पूर्व लांबी सुमारे 800 कि.मी. असून दक्षिणोत्तर रुंदी सुमारे 720 कि.मी. एवढी आहे. महाराष्ट्राचे एकूण क्षेत्रफळ 307713 चौ.कि.मी. आहे.

उद्दिष्टे :

प्रस्तुत शोधनिबंध खालिल मुख्य वैशिष्ट्ये समोर ठेवून लिहिलेला आहे.

- (1) महाराष्ट्रातील 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील लिंगगुणोत्तराच्या वितरणाचा स्थल व काल सापेक्ष अभ्यास करणे
- (2) महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील लिंग गुणोत्तरात झालेल्या बदलाचा अभ्यास करणे.

अभ्यास पध्दती व आकडेवारी संकलन

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी वापरलेली आकडेवारी ही दुय्यम स्वरूपाची असून ती महाराष्ट्र राज्य जनगणना अहवाल 2001 व 2011 या मधून घेतलेली आहे. महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय(0 ते 6 वर्ष वयोगट) बाल लिंग गुणोत्तर काढण्यासाठी त्या त्या जिल्ह्यातील एकूण पुरुष बालक (0 ते 6 वर्ष वयोगट) व एकूण स्त्रिया बालक (0 ते 6 वर्ष वयोगट) याचा आधार घेतलेला आहे. महाराष्ट्रातील एकूण जिल्ह्याची संख्या 35 एवढी आहे. या संपूर्ण जिल्ह्याची आकडेवारी संकलीत करून प्रचलीत सुत्राच्या सहाय्याने 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील लिंग गुणोत्तर काढलेले आहे.

Please cite this Article as : सदानंद एच. गोने , बाल लिंग गुणोत्तराचे भौगोलिक वितरण :विशेष संदर्भ महाराष्ट्र राज्य (2001ते2011) :
Indian Streams Research Journal (Sept. ; 2012)

प्रस्तूत शोधनिबंधात लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास करण्यासाठी वरील सुत्राच्या आधारे काढलेले 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तराचे तीन गटात विभाजन केलेले आहे.

महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय (0 ते 6 वर्ष वयोगट) बाल लिंग गुणोत्तर

महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास करण्यासाठी त्याचे पुढील तीन गट पाडलेले आहेत त्यातील पहिला गट कमी लिंग गुणोत्तराचा असून तो 925 पेक्षा कमी लिंग गुणोत्तराचा आहे. दुसरा गट 926 ते 950 लिंग गुणोत्तराचा असून तो मध्यम लिंग गुणोत्तराचा गट म्हणून ओळखला जातो, तर तिसरा गट जास्त लिंग गुणोत्तराचा असून यात 951 पेक्षा अधिक लिंग गुणोत्तराचा समावेश होतो. महाराष्ट्रातील 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास करण्यासाठी महाराष्ट्रातील एकूण 35 जिल्हे अभ्यासलेली आहेत.

सन 2001 च्या जनगणने नुसार महाराष्ट्रातील एकूण 35 जिल्ह्यांपैकी सर्वाधिक 20 जिल्हे हे कमी लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात त्यांचे हे प्रमाण महाराष्ट्रातील एकूण जिल्ह्यांच्या 57.14 टक्के एवढे आहे तर सर्वात कमी 6 जिल्हे हे जास्त लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात ते महाराष्ट्रातील एकूण जिल्ह्यांच्या 17.14 टक्के एवढे आहेत उर्वरीत 25.71 टक्के जिल्हे म्हणजे 09 जिल्हे हे मध्यम लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात.

महाराष्ट्रातील एकूण 35 जिल्ह्यांच्या 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास केला असता सर्वाधिक 20 जिल्हे हे 925 पेक्षा कमी लिंग गुणोत्तर असलेल्या कमी लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात. त्यामध्ये नांदेड 924, परभणी व मुंबई उपनगर 923, मुंबई 922, लातूर व वाशिम 918, नाशिक 920, बुलढाणा 908, जालना 903, पुणे 902, सोलापूर 895, बीड व उस्मानाबाद 894, औरंगाबाद 890, अहमदनगर 884, जळगाव 880, सातारा 878, सांगली 851, कोल्हापूर 839 व हिंगोली 827 या जिल्ह्यांचा समावेश होतो. मध्यम लिंग गुणोत्तराच्या गटात म्हणजे 926 ते 950 या दरम्यान लिंग गुणोत्तर असलेल्या गटात एकूण 9 जिल्हे येतात. त्यात सिंधुदुर्ग 944, नागपूर 942, अमरावती 941, रायगड व चंद्रपूर 939, अकोला व यवतमाळ 935 आणि ठाणे 931 आणि वर्धा 928 यांचा समावेश होतो. जास्त लिंग गुणोत्तराच्या गटात म्हणजेच 951 पेक्षा अधिक लिंग गुणोत्तर असलेल्या गटात गोंदिया 968, भंडारा व गडचिरोली 966, नंदूरबार 961, धुळे 960 आणि रत्नागिरी 952 या सहा जिल्ह्यांचा समावेश होत

तक्ता क.1

गटनिहाय महाराष्ट्रातील बाल लिंग गुणोत्तर. (2001.2011)

सन 2011च्या आकडेवारीच्या आधारे महाराष्ट्रातील एकूण 35 जिल्ह्यांपैकी सर्वाधिक 27 जिल्हे हे कमी लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात.ते महाराष्ट्रातील एकूण जिल्ह्यांच्या 77.14 टक्के एवढे आहेत. सर्वात कमी एक जिल्हा (गडचिरोली.02.86) सर्वाधिक लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतो त्याचे लिंग गुणोत्तर हे 951 पेक्षा अधिक असल्याचे दिसून येते तर 07 जिल्हे हे 926 ते 950 याचे दरम्यान लिंग गुणोत्तर असलेल्या गटात म्हणजेच मध्यम लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात.(तक्ता क.1)

महाराष्ट्रातील 2011 मधील 35 जिल्ह्यांच्या 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास केला असता सर्वाधिक 27 जिल्हे 925 पेक्षा कमी लिंग गुणोत्तर असलेल्या कमी लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात. त्यात रायगड 924, ठाणे 918, वर्धा 916, यवतमाळ 915, सिंधुदुर्ग व मुंबई उपनगर 910, अकोला 900, नांदेड 897, नाशिक 882, सातारा 881, धुळे 876, मुंबई 874, पुणे 873, लातूर व सोलापूर 872, हिंगोली 868, परभणी 866, सांगली 862, वाशिम 859, उस्मानाबाद 853, औरंगाबाद 848, जालना 847, कोल्हापूर 845, बुलढाणा 842, अहमदनगर 839, जळगाव 829 आणि बीड 800 या जिल्ह्यांचा समावेश होतो तर सर्वात कमी एक गडचिरोली जिल्हा हा जास्त लिंग गुणोत्तराच्या गटात म्हणजेच 951 पेक्षा अधिक लिंग गुणोत्तर असलेल्या गटात येतो. तो गडचिरोली हा जिल्हा असून या जिल्ह्यात दर हजार पुरुषा मागे 956 एवढ्या स्त्रिया असलेल्या आढळून येतात उर्वरीत सात जिल्हे 926 ते 950 या दरम्यान असलेल्या मध्यम लिंग गुणोत्तराच्या गटात येतात. यात चंद्रपूर 945, गोंदिया 944, रत्नागिरी 940, भंडारा 939, नंदुरबार 932, अमरावती 927 आणि नागपूर 926 या जिल्ह्यांचा समावेश होतो.

जिल्हानिहाय बाल लिंग गुणोत्तरातील बदल (2001व 2011)

महाराष्ट्रातील विविध जिल्ह्यात सन 2001 ते 2011 या दहा वर्षांच्या कालावधीत एकूण पाच जिल्ह्यात 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तरात वाढ झालेली आहे. तर उर्वरीत 30 जिल्ह्यात घट झाल्याचे दिसून येते. महाराष्ट्रातील हिंगोली (14) सांगली (11) कोल्हापूर व चंद्रपूर (06) आणि सातारा (03) या जिल्ह्यात दर हजार पुरुष बालका मागे स्त्रि बालकांची संख्या वाढलेली दिसून येते.

हिंगोली जिल्ह्यातील लिंग गुणोत्तर 2001 मध्ये 827 एवढे होते त्यात 14 स्त्रि बालकांची वाढ होवून 2011 मध्ये हे प्रमाण 868 एवढे झाल्याचे दिसून येते. सांगली जिल्ह्यात 2001 मध्ये लिंग गुणोत्तर 851 एवढे होते त्यात 11 ने वाढ होवून 2011 मध्ये 862 एवढे झाले आहे तर 2001 मध्ये कोल्हापूर जिल्ह्यात 839 आणि चंद्रपूर जिल्ह्यात 939 एवढे लिंग गुणोत्तर होते या दोन्ही जिल्ह्यांच्या लिंग गुणोत्तरात प्रत्येकी 6 ने वाढ होवून कोल्हापूर जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर 2011 मध्ये 845 तर चंद्रपूर जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर 945 एवढे झालेले दिसून येते. सातारा जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर 2001 मध्ये 878 होते त्यात 3 ने वाढ होवून हे लिंग गुणोत्तर 2011 मध्ये 881 एवढे झाल्याचे दिसून येते महाराष्ट्रातील उर्वरीत 30 जिल्ह्यात लिंग गुणोत्तरा मध्ये घट झाली असून सर्वाधिक घट बीड जिल्ह्यात 93 एवढी झाली आहे. या जिल्ह्याचे 2001 मध्ये लिंग

गुणोत्तर 894 एवढे होते तर हेच लिंग गुणोत्तर 2011 मध्ये 800 एवढे झालेले आढळून येते. तर सर्वात कमी घट गडचिरोली जिल्ह्यात 10 ने होवून या जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर 2001 मध्ये 966 होते त्यात 10 ने घट होवून 2011 मध्ये या जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर 956 एवढे झाले आहे.

तक्ता. क्र. 2
महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय बाल लिंग गुणोत्तर (2001 ते 2011)

उर्वरीत सर्व जिल्ह्यात 2001 ते 2011 या दहा वर्षांच्या काळात दर हजार पुरुष बालकामागील स्त्रि बालकाचे प्रमाण हे कमी झालेले आहे. दर हजार पुरुष बालकामागील स्त्रि बालकांचे प्रमाण कमी होणाऱ्या जिल्ह्यात बुलढाणा 66, वाशिम 59, परभणी 57, जालना 56, जळगाव 51, मुंबई 48, लातूर 46, अहमदनगर 45, औरंगाबाद 42, उस्मानाबाद 41, नाशिक 38, सिंधुदुर्ग 34, आकोला 33, धुळे 31, नंदुरबार व पुणे 29, नांदेड 27, सोलापूर 23, यवतमाळ 18, भंडारा 17, नागपूर 16, रायगड 15, गोंदीया व अमरावती 14, ठाणे व मुंबई उपनगर 13 आणि वर्धा व रत्नागिरी 12, एवढी स्त्री बालके दर हजार पुरुष बालकामागे कमी झालेली आहेत. (तक्ता क्र. 2)

निष्कर्ष :

महाराष्ट्रातील विविध जिल्ह्यातील 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तराचा अभ्यास केला असता हे स्पष्ट होते की, ज्या जिल्ह्याची साक्षरता अधिक आहे व जिल्ह्यातील लोकांचा वाहतूक व दळणवळण आणि औद्योगिक विकास अधिक झालेला आहे त्या जिल्ह्यातील लोक स्त्रि बालकांच्या जन्म घालण्याच्या बाबतीत जागरूक झालेले असतात महाराष्ट्रातील एकूण विविध 30 जिल्ह्यांचा औद्योगिक आणि वाहतूक व दळणवळण या दृष्टिने अधिक विकास झालेला असल्यामुळे या जिल्ह्यात महाराष्ट्रात विविध जिल्ह्यातून पुरुष कामगार मंडळी रोजगाराच्या निमित्ताने या जिल्ह्यात येवून स्थाईक होतात त्यांच्या बरोबर त्यांचे संपूर्ण कुटुंब असते त्यात सहा वर्षा पेक्षा कमी वयोगटाच्या पुरुष बालकांची संख्या अधिक असल्यास त्याचा परिणाम लिंग गुणोत्तरावर होवून या जिल्ह्याचे लिंग गुणोत्तर कमी झाल्याचे दिसून येते त्यामुळे अशा विकसित व अधिक साक्षरता असलेल्या जिल्ह्यातील 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील बाल लिंग गुणोत्तर हे कमी झाल्याचे दिसून येते. उलट ज्या जिल्ह्यातील साक्षरता कमी आहे आणि त्या जिल्ह्याचा वाहतूक व दळणवळण आणि औद्योगिक विकास कमी झालेला आहे अशा जिल्ह्यातील पुरुष मंडळी औद्योगिक विकास झालेल्या जिल्ह्यात कामा निमित्ताने स्थायीक होतात त्यांच्या कुटुंबात स्त्रि बालकांचे प्रमाण अधिक असल्यास त्याचा परिणाम त्या जिल्ह्याचा बाल लिंग गुणोत्तरावर होतो तसेच अतिक्रमिता जिल्ह्यात वैदयकीय सुविधा व साक्षरतेच्या आभावामुळे त्या जिल्ह्यात स्त्रि बालकांना जन्म घालण्याचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून येते. याचा परिणाम त्या त्या जिल्ह्यातील 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील लिंग गुणोत्तरावर होतो. व तेथील 0 ते 6 वर्ष वयोगटातील लिंग गुणोत्तर वाढलेले दिसून येते.

संदर्भ :

- 1) भारतीय जनगणना अहवाल जिल्हा जालना, 1991-2001
- 2) Mehta, B.C. (1978): "A Regional Population Growth-A Case Study of Rajasthan", Jaipur, P.89
- 3) Mohankumar, M.D. and Shivlingappa, B.N. (2003) : "Pattern of Sex Ratio in Karnataka-A Spatio

Temporal Analysis”, National Geographer, Vol.38, No.2, Pp.149-158.

4) Trewartha, G.T. (1969) : “A Geography of Population : World Patterns”, John Wiley and Sons, Inc. New York, P.114.

5) गोने सदानंद व गोने पद्माकर (2012) चाकूर तालुक्यातील लिंग रचनेचे अभिक्षेत्रीय वितरण, शोधकन स्पेशल इश्यू, पृ.क्र.77-79

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal

For All Subjects

Dear Sir/Madam,

We invite original unpublished research paper. Summary of Research Project, Theses, Books and Books Review of publication, You will be pleased to know that our journals are..

Associated and Indexed, India

- OPEN J-GATE
- International Scientific Journal Consortium Scientific

Associated and Indexed, USA

- Google Scholar
- DOAJ
- EBSCO
- Index Copernicus
- Academic Journal Database
- Publication Index
- Scientific Resources Database
- Recent Science Index
- Scholar Journals Index
- Directory of Academic Resources
- Elite Scientific Journal Archive
- Current Index to Scholarly Journals
- Digital Journals Database
- Academic Paper Database
- Contemporary Research Index

Indian Streams Research Journal
258/34, Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact: 9595359435
E-Mail: ayisrj@yahoo.in / ayisrj2011@gmail.com
Website: www.isrj.net